

Didactische tips bij reportage 3 voor klassieke talen

Reportage 3 sluit aan bij de volgende socio-economische tekst over discriminatie

❖ DISCRIMINATIE EN ONDERDRUKKING IN DE ROMEINSE WERELD

1. Een verscheurde maatschappij
2. Economische machtsposities van landeigenaars en wekgevers
3. Prijsverschillen en kredietverlening

Deze tekst kan een aanzet vormen om te reflecteren over gelijkenissen en verschillen tussen de oudheid en de hedendaagse wereldeconomie.

DISCRIMINATIE EN LENINGLAST IN DE ROMEINSE WERELD

1. Een verscheurde maatschappij

De Romeinse geschiedenis wordt gekenmerkt door een hoge graad van sociale onderdrukking, misprijzen en discriminatie vanwege de overheid tegenover bepaalde bevolkingsgroepen of tegenover lieden in bepaalde posities.

Provincies waren blootgesteld aan economische onderdrukking vanwege de Romeinse overheid; kleine landbouw en nijverheid hadden economisch te lijden vanwege de *latifundia* en de grote slavenateliers.

Naarmate het Romeinse grondgebied zich uitbreidde en naarmate de overheid de gelijkberechtiging doorvoerde tussen zijn onderdanen, verschilden de identiteit en het aantal der lieden die juridisch en sociaal achtergesteld werden. Aanvankelijk waren het de plebejers van Rome en de inwoners van de rest van *Latium*, later de *Italici*, nog later de provinciebewoners.

Binnen de gelijkberechtigde gemeenschap werd - hoe omvangrijk die ook werd - steeds een uitzondering gemaakt voor bepaalde categorieën. In dalende orde van rechten waren dat de vrouwen, de kinderen, de residerende vreemdelingen en de slaven.

De Romeinse maatschappij werd ingedeeld op grond van ras, *status civitatis*, *status libertatis*, stand, vermogen, bedrijvigheden, woonplaats, geslacht, leeftijd, beschaving en, vanaf de opkomst van het christendom, godsdienst. Hoe men de maatschappij ook indeelde, elke indeling was hiërarchisch en vertoonde hogere en lagere categorieën.

Vanuit de hogere categorieën werd misprijzen gekoesterd tegenover de lagere: Romeinen tegenover Grieken, Romeinen en Grieken tegenover barbaren, burgers tegenover halfburgers en *peregrini*, vrijgeborenen tegenover vrijgelatenen, vrijgeborenen en vrijgelatenen tegenover slaven, *ordo senatorius* tegenover *ordo equester*, beide *ordines* tegenover de plebs, rijken tegenover armen, hoofdarbeiders tegenover handarbeiders, stedelingen tegenover plattelandbewoners, mannen tegenover vrouwen, ouderen tegenover de jeugd, ontwikkelden tegenover ongeletterden, en vanaf het principaat heidenen tegenover christenen.

Bepaalde posities hebben in sommige perioden van de Romeinse geschiedenis geleid tot wijdverspreid machtsmisbruik: die van ambtenaren tegenover de staatsonderdanen en van militairen tegenover de civiele bevolking, die van de *pater familias* tegenover zijn gezinsleden en zijn slaven, die van de *patronus* tegenover zijn cliënten¹ en tenslotte die van leraren tegenover leerlingen.

Er zijn weliswaar pogingen geweest om in de diverse indelingen van de maatschappij de onderscheiden categorieën als evenwaardig te aanzien, o.a. bij Romeinse *stoici*. Zij aanzagen de onderhorigen van verschillende rassen, vermogensklassen, geslachten en zelfs de vrije lieden en de slaven als equivalent en ze erkenden alleen de superioriteit van de deugd.

2. Financiële machtspositie van landeigenaars en werkgevers

Vaak werd vanwege de overheid een prijs opgelegd aan beide partijen in een transactie, niet alleen voor verbruiksgoederen, maar ook voor arbeid en voor kredietverlening. Die prijs was meestal een maximumprijs. Zo werd allicht door keizer Tiberius een welbepaalde prijs voor tarwe vastgelegd².

De vrager die de overheid vertegenwoordigde, misbruikte vaak zijn macht in zijn persoonlijk voordeel, bv. wanneer hij als hoger ambtenaar in de provincies, de onderdanen dwong om hem bepaalde artikelen af te staan tegen prijzen door hem opgedrongen³.

De werkgever stond tegenover de loonarbeider meestal in een zo sterke positie dat de prijs van de arbeid niet vrij tot stand kwam. Meestal kon hij gemakkelijk wachten tot lieden opdaagden die bereid waren om aan zijn voorwaarden te werken. Terwijl huurarbeiders van de ene dag tot de andere leefden en dringend nood hadden aan geld, kon de werkgever meestal zijn lonen opleggen. Zijn macht liet zich niet alleen voelen op het ogenblik van de aanwerving. In de loop van een contract kon hij eenzijdig beslissen dat een geldloon zou worden uitgekeerd in natura, of dat een overeengekomen uitkering van olie of wijn zou worden vervangen door de betaling van een geldelijk bedrag. Bovendien bepaalde hij zelf het tarief waaraan deze opdracht zou geschieden.

Sluikhandelsprijzen bestonden tijdens de oudheid voor goederen, diensten en kredietverlening wier aanbod door de overheid verboden of wier prijs door de overheid gereguleerd werd. Wanneer de overheid een monopolie oprichtte, bepaalde zij de prijs van het betrokken product meestal zo hoog dat sommige onderdanen tot illegale concurrentie aangelokt werden en aan een lagere prijs te koop aanboden wat zij clandestien geproduceerd hadden⁴ of wat zij wettelijk dienden te verkopen aan de overheid⁵. Wanneer de gezagsdragers - om de levenskosten te drukken - de maximale prijzen van verbruiksgoederen vastlegden op een te laag peil, verdwenen die goederen van de reguliere markten en werden alleen nog clandestien verhandeld, aan hogere prijzen.

*Leges sumptuariae*⁶ die beperkingen oplegden aan bepaalde weeldegoederen, hadden vaak als effect dat voor deze goederen een

zwarte markt ontstond, waarop de prijzen voor deze artikelen nog hoger waren dan voorheen.

Ook de maximale rentevoeten hielden te weinig rekening met de realiteit van de geldmarkt; vandaar dat sommige crediteurs tijdens de 3de eeuw na Chr. het opgelegde maximum (12%) ontweken door de geldlening voor te stellen als een zaadlening, d.i. als een transactie waarvoor een interest van 50% en meer gebruikelijk en toegelaten was.

Voor geldleningen werden gelijkaardige sancties voorzien: wanneer het geleende kapitaal niet tijdig werd terugbetaald, werd het met 50% verhoogd en bovendien werd voor leningen die renteloos waren toegestaan een strafinterest van 24% opgeëist. Strafprijzen werden alleen voorzien door de sterkere partij in een transactie (nl. de pachtheer of de crediteur).

3. Prijsverschillen en kredietverlening

Ten tijde van de ruilhandel waren de prijzen weinig gedifferentieerd en nagenoeg onbeweeglijk.

De overgang naar de geldeconomie heeft de handel sterk geactiveerd en bijgevolg de prijzen gedifferentieerd en doen schommelen. Voor roerende goederen verschilden de prijzen o.a. volgens de afstand tussen de plaats van productie en de markt. Naarmate die afstand toenam, groeiden de transportkosten⁷ die in de prijs verrekend werden. De lonen voor gehuurde arbeid verschilden volgens het geslacht en de leeftijd van de werknemer: kinderen verdienden minder dan volwassenen, vrouwen minder dan mannen. Dit gold niet alleen voor de geldlonen, doch ook voor de uitkeringen in natura⁸.

De rentevoet (d.i. de prijs van de kredietverlening) verschilde volgens het risico dat met de geldlening gepaard ging. De interest gevorderd op leningen ter financiering van het transport over zee lag aanzienlijk hoger dan de rentevoet voor andere productieleningen. De rentevoet verschilde eveneens volgens de status van de crediteurs: in 405 verordende keizer Arcadius een maximale rentevoet van 6% voor leningen toegestaan door senatoren⁹; keizer Justinianus herleidde in 528 de algemene rentevoet van 12% (in voege sinds 51 v.C.) tot 6%.

Krediet was in de oudheid voornamelijk consumptiekrediet; investeringskrediet bleef in hoofdzaak beperkt tot leningen toegestaan aan reders¹⁰.

In de Romeinse wereld functioneerden de banken als kredietverstrekkers. Wanneer het om grote leningen ging, waren het ook lieden die over grote liquiditeiten beschikten en wier hoofdbedrijvigheid gelegen was ofwel in de pacht van belastingen of staatsgoederen (deze pacht werd in hoofdzaak opgenomen door *equites*) ofwel in een combinatie van landbouw met nijverheid en handel.

Investeringskrediet werd voornamelijk opgenomen door kleine landbouwers die, wegens de concurrentie van ingevoerde waren¹¹ of van de producten der *latifundia*, onvoldoende winsten maakten om hun uitrusting te kunnen hernieuwen.

Consumptiekrediet werd opgenomen door lieden die door de ongelijke verdeling van het inkomen in de armoede geboren waren of er door algemene prijsstijgingen in terecht gekomen waren. Ook leden van de hogere klassen gebruikten dit soort krediet wanneer zij gedreven werden door politieke ambities, door de noodzaak hun dochter een bruidschat te bezorgen of door een drang om op te vallen met buitensporige consumptie.

Kleine debiteurs geraakten niet uit hun schulden en verloren vaak hun onderpanden en hypotheek; in de vroegste stadia van de Griekse en de Romeinse geldeconomie zelfs hun persoonlijke vrijheid. Vandaar ontstonden in de Griekse en Romeinse geschiedenis diverse vormen van sociale onrust en doken periodiek eisen op van de lagere klassen om de schuldenlast kwijt te schelden.

Meer dan de Grieken hebben de Romeinen getracht de kredietverlening te regelen en haar rampzalige gevolgen voor de lagere klassen te bestrijden. Hoewel lenen tegen interest in de antieke wereld wettelijk erkend was, toch stond zij bij de Griekse en Romeinse filosofen in kwade roep. De functie van geld als kredietmiddel werd niet verworpen, maar krediet diende naar hun mening gratis verleend te worden. Geld als kredietmiddel werd wél betwist door christelijke auteurs. Het Nieuwe Testament vermeldde immers dat men niet alleen geen interest mocht vragen, maar ook het ontleende kapitaal moest kwijtschelden wanneer de debiteur in nood geraakte. Voor christelijke schrijvers werd een consumptielening het best vervangen door weldadigheid.

¹ Machtsmisbruik ging hier gepaard met discriminatie, zoals beschreven door Juvenalis in Satiren., 5.

² zie Tacitus, Annales, 2, 87,1: saevitiam annonae incusante plebe statuit frumento pretium quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios.

³ Een schoolvoorbeeld hiervan is het gedrag van C. Verres, propraetor op Sicilië van 73 tot 71 v.C. en verwoed verzamelaar van kunstwerken.

⁴ Indien het handelsmonopolie samenging met een productiemonopolie.

⁵ Indien er geen productiemonopolie, doch alleen een handelsmonopolie bestond.

⁶ *Leges sumptuariae*: bv. het bepalen van een maximaal gewicht aan zilverwerk of juwelen dat eenzelfde eigenaar mocht bezitten, de beperking van het recht op bezit van sommige weeldegoederen tot de *ordo senatorius* – hoewel ook de *ordo equester* koopkrachtig was - ,

de bepaling van het maximaal bedrag dat voor cenae mocht uitgegeven worden, het algemeen verbod van luxegoederen (bv. purperen gewaden).

Caesar installeerde op de vleesmarkt toezichters die tot taak hadden verboden toespijs (bv. speciale vis) aan te slaan; Tiberius gelastte zijn edielen toe te zien dat er in de gaarkeukens geen fijn gebak zou aangeboden worden; en Nero verbood dezelfde gaarkeukens iets anders te koop te bieden dan gekookte peulvruchten en groenten.

⁷ Relatief zeer aanzienlijk bij transport langs de landwegen. Zie in dit verband ook het artikel 'Transport in de oudheid'

⁸ bv. kledij, voeding waarbij de consumptie werd gedirigeerd door de werkgever.

⁹ Hij hief daarmee een wet van 397 op waarbij aan senatoren verboden werd interest te vorderen.

¹⁰ Bij deze lening, waarvoor een ongewoon hoge interest werd gevraagd, dienden het schip en de lading als pand. Wanneer zij buiten de schuld van de kredietnemer verloren gingen diende de lening niet terugbetaald te worden; zij vormde derhalve een soort van scheepsverzekering.

¹¹ Dit was het geval met de Romeinse landbouwers zodra graan uit de provincies geïmporteerd werd.